

UCHWAŁA NR XXVII/150/2021

RADY POWIATU SEJNEŃSKIEGO

z dnia 21 maja 2021 r.

w sprawie uchwalenia „Powiatowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Powiecie Sejneńskim na lata 2021 – 2025”

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 920) oraz art. 6 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 218, poz. 956), Rada Powiatu Sejneńskiego uchwala co następuje:

§ 1. Uchwala się „Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Powiecie Sejneńskim na lata 2021 – 2025” stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Sejneńskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady

Ryszard Grzybowski

Załącznik

Do Uchwały Nr XXVII/150/2021

Rady Powiatu Sejneńskiego

z dnia 19 maja 2021 roku

POWIATOWY PROGRAM
PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE
ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE
W POWIECIE SEJNEŃSKIM NA LATA 2021-2025

Sejny 2021

1. Wstęp

Zgodnie z art. 6 ust. 3 pkt. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 218 z późn. zm.) Powiat Sejneński jest zobowiązany do opracowania Powiatowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie.

Preambuła do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wskazuje, iż przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności.

Ustawa ta definiuje pojęcie przemocy w rodzinie jako *„jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych, a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub wspólnie gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”*.

Przemoc można określić jako wszystkie nieprzypadkowe akty, które naruszają osobistą wolność jednostki przyczyniające się do fizycznej lub psychicznej szkody drugiego człowieka wykraczając poza społeczne normy wzajemnych kontaktów międzyludzkich.

Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciw członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się tym, że:

- jest intencjonalna, tzn. jest zamierzonym działaniem człowieka, ma na celu kontrolowanie i podporządkowanie sobie ofiary;
- siły są nierówne – jedna strona ma przewagę nad drugą, ofiara jest słabsza, a sprawca silniejszy;
- narusza prawa i dobra osobiste, tzn. wykorzystuje przewagę siły i narusza podstawowe prawa ofiary (do nietykalności fizycznej, godności, szacunku);

Wyróżnia się następujące rodzaje przemocy:

1. Przemoc fizyczna – narusza nietykalność fizyczną. To intencjonalne zachowanie powodujące uszkodzenie ciała lub niosące takie ryzyko, np. szarpanie, popychanie, bicie, duszenie, itp.

2. Przemoc psychiczna – naruszanie godności osobistej. Przemoc psychiczna polega na zastosowaniu przymusu i gróźb np.: obrażanie, wyzywanie, osądzanie, ocenianie, krytykowanie, straszenie, szantażowanie, grożenie, itp.
3. Przemoc seksualna – naruszenie intymności. Polega na zmuszaniu drugiej osoby do aktywności seksualnej, wbrew jej woli. Przymus może polegać na bezpośrednim użyciu siły lub emocjonalnym szantażu.
4. Przemoc ekonomiczna – naruszenie własności. Polega ona na celowym niszczeniu czyjejś własności, pozbawianiu środków lub stwarzaniu warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne potrzeby, np.: niszczenie rzeczy, kradzież, używanie rzeczy bez pozwolenia, zabieranie pieniędzy, przeglądanie dokumentów, korespondencji, sprzedawanie osobistych lub wspólnych rzeczy bez uzgodnienia, itp.
5. Przemoc poprzez zaniedbanie - naruszenie obowiązku do opieki ze strony osób bliskich. Jest formą przemocy ekonomicznej i oznacza np.: ograniczanie środków na utrzymanie, pozbawianie jedzenia, ubrania, schronienia, brak pomocy w chorobie, nie udzielanie pomocy, uniemożliwianie dostępu do miejsc zaspokojenia podstawowych potrzeb: mieszkania, kuchni, łazienki, łóżka, itp.

Przyczyny przemocy są bardzo różne, tkwią one w człowieku, ale także mogą zależeć od środowiska, w którym żyje, bądź relacji z innymi ludźmi. Literatura podaje wiele różnych przyczyn i czynników ryzyka. Można je podzielić na:

- czynniki wewnętrzne, np. osobowość, urazy, choroby psychiczne, fizjologia – nieodpowiednia regulacja hormonalna, niedojrzałość emocjonalna, itp.
- czynniki zewnętrzne – np. trudna sytuacja ekonomiczna rodziny, autokratyczny i bezwzględny model wychowania, brak pracy, nieodpowiednie wzorce przekazywane przez otoczenie, itp.

Bardzo ważnym narzędziem w zakresie przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie jest Procedura "Niebieskie Karty". Jest to instytucjonalne narzędzie obejmujące ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Ideą procedury jest współpraca między służbami działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, działania wobec osób stosujących przemoc oraz na rzecz ochrony osób krzywdzonych.

Niniejszy program określa działania skierowane zarówno na profilaktykę przeciwdziałania przemocy, jak również na ochronę ofiar przemocy oraz edukację sprawców stosujących przemoc.

2. Wykaz aktów prawnych

Program realizowany będzie w oparciu następujące akty prawne:

1. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021, przyjęty Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 01 lutego 2021 r. (M.P. z 2021 r. poz. 235).
2. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2020 r. poz. 218 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2020 r., poz. 1876 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 2277 z późn. zm.).
5. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno edukacyjne (Dz. U. z 2011 r. Nr 50, poz. 259).
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245).

3. Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Powiecie Sejneńskim

Powiat Sejneński jest jednym z 14 powiatów województwa podlaskiego, położonym w północno - wschodniej części Polski. W skład Powiatu Sejneńskiego wchodzi Miasto Sejny oraz 4 gminy wiejskie: Giby, Krasnopol, Puńsk i Sejny.

Przeciwdziałanie problemowi przemocy w rodzinie zostało przypisane dla szeregu instytucji rządowych i samorządowych. Działania skierowane zarówno do sprawców, jak i ofiar przemocy w rodzinie w Powiecie Sejneńskim podejmują m. in.:

- *ośrodki pomocy społecznej - zespoły interdyscyplinarne,*
- *komisje rozwiązywania problemów alkoholowych,*
- *Komenda Powiatowa Policji w Sejnach,*
- *Prokuratura Rejonowa w Sejnach,*
- *Sąd Rejonowy w Augustowie Wydział Zamiejscowy w Sejnach,*
- *Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sejnach,*
- *Poradnia Psychologiczno- Pedagogiczna w Sejnach,*
- *placówki służby zdrowia,*
- *szkoły i placówki oświatowe,*
- *organizacje pozarządowe.*

Instytucje te mają na celu udzielanie kompleksowej pomocy zarówno ofiarom, świadkom, jak i sprawcom przemocy domowej. Pomoc udzielana osobom doznającym przemocy oraz świadkom, w szczególności dzieciom, polega w głównej mierze na udzieleniu wsparcia terapeutycznego, psychologicznego, pedagogicznego, socjalnego i prawnego oraz w razie konieczności udzieleniu schronienia. Sprawców przemocy kieruje się do udziału w programie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. Należy podkreślić, iż działania te, aby były w pełni kompleksowe i skuteczne, muszą być podejmowane we współpracy w/w instytucji i organizacji. Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2021 - 2025 ma służyć wytyczeniu kierunków działań w obszarach profilaktycznych, interwencyjnych, zabezpieczających, wspierających i korekcyjno-edukacyjnych. Zaplanowane zadania mają na celu poprawę sytuacji oraz ochronę osób i rodzin doznających przemocy w rodzinie.

W celu zdiagnozowania problemu przemocy w rodzinie na terenie Powiatu Sejneńskiego zebrano dane z ośrodków pomocy społecznej/ zespołów interdyscyplinarnych oraz wykorzystano dostępne dane i materiały.

Tabela nr 1.**Dane dotyczące prowadzonych oraz zakończonych Niebieskich Kart w Powiecie Sejneńskim w latach 2018-2020.**

Gmina	Rok 2018		Rok 2019		Rok 2020	
	Prowadzone	Zakończone	Prowadzone	Zakończone	Prowadzone	Zakończone
M. Sejny	34	23	30	13	26	16
Puńsk	19	13	15	7	10	12
Gm. Sejny	13	12	17	17	14	11
Giby	17	12	16	11	14	11
Krasnopol	10	9	13	12	4	4
Razem:	93	69	91	60	68	54

Źródło: Dane Ośrodków Pomocy Społecznej z terenu powiatu.

Analizując powyższe dane zauważyć należy, że na przestrzeni 3 ostatnich lat występuje spadek liczby prowadzonych Procedur Niebieskich Kart. Spadek względem roku 2018 do 2019 był niewielki, natomiast już z roku 2019 na 2020 spadła znacząco liczba prowadzonych NK (w roku 2019 prowadzono 91 NK, natomiast w roku 2020- 68). Najwięcej NK prowadzonych było na terenie Miasta Sejny, a najmniej w Gminie Krasnopol, w której w roku 2020 prowadzone były zaledwie 4 NK. Analizując powyższe dane zauważamy również dużą ilość zakończonych procedur NK. W roku 2018 zakończono 74% prowadzonych NK, w roku 2019- 66%, a w roku 2020- 79% ogółu prowadzonych NK.

Tabela nr 2

Dane dotyczące sprawców przemocy w rodzinie w Powiecie Sejneńskim w latach 2018-2020 w tym liczba osób wobec których istniało podejrzenie, że stosowały przemoc pod wpływem alkoholu

Sprawcy przemocy	Rok 2018		Rok 2019		Rok 2020		Ogółem	
	Ogółem	Pod wpływem alkoholu	Ogółem	Pod wpływem alkoholu	Ogółem	Pod wpływem alkoholu	Ogółem	Pod wpływem alkoholu
<i>mężczyźni</i>	54	47	61	35	60	40	175	122
<i>kobiety</i>	9	3	9	1	8	0	26	4
<i>małoletni</i>	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: Dane Ośrodków Pomocy Społecznej z terenu powiatu

Z powyższych danych wynika, że w większości przypadków przemoc była stosowana przez mężczyzn, bardzo rzadko przez kobiety, oraz w ciągu ostatnich 3 lat nie wystąpiła przemoc której sprawcami byłiby małoletni. Mężczyźni jako sprawcy przemocy stanowili 87,06% ogółu przypadków, natomiast kobiety pozostałe 12,94%. Powyższe dane pokazują również, że w przypadku mężczyzn w większości przemoc stosowana była pod wpływem alkoholu bo aż w 69,71%, przypadków, natomiast przez kobiety znacznie rzadziej- 15,38%.

Tabela nr 3

Dane dotyczące ofiar przemocy w rodzinie w Powiecie Sejneńskim w latach 2018-2020

Ofiary przemocy	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Ogółem
Kobiety	83	67	56	206
Małoletni	31	12	12	55
Mężczyźni	38	37	25	100

Osoby starsze	15	14	18	47
Osoby niepełnosprawne	1	0	0	1

Źródło: Dane Ośrodków Pomocy Społecznej w terenie powiatu.

Z powyższego zestawienia wynika, iż największą liczbę osób wobec których stosowana była przemoc w rodzinie w latach 2018- 2020 stanowiły kobiety- 206, co stanowi 50,37% ogółu ofiar. Przemoc stosowana była również wobec 100 mężczyzn co stanowi 24,45%. Ofiarami przemocy domowej były również osoby starsze w ilości 47 co stanowi 11,49% oraz wobec 55 dzieci co stanowi 13,45% ogółu ofiar przemocy. Analizując powyższe zestawienie widzimy również, że w ostatnich 3 latach przemoc stosowana była tylko w 1 przypadku wobec osoby starszej co stanowi 0,24%.

4. Cel i kierunki działań programu

Cel główny: zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska na terenie Powiatu Sejneńskiego.

Cele szczegółowe:

1. Podniesienie świadomości społecznej oraz zmiana postaw i stereotypów dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie.
2. Zwiększenie dostępu do specjalistycznego poradnictwa oraz wsparcia dla ofiar przemocy.
3. Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.
4. Zwiększenie kompetencji zawodowych pracowników służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

ZADANIE	REALIZATORZY	TERMIN REALIZACJI
Cel szczegółowy 1: <i>Podniesienie świadomości społecznej oraz zmiana postaw i stereotypów dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie</i>		
1. Prowadzenie kampanii informacyjnych dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	PCPR we współpracy z instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Na bieżąco w ramach posiadanych środków finansowych oraz możliwości.
2. Prowadzenie działań promujących prawidłowe metody wychowawcze.		
3. Organizacja inicjatyw integracyjno-edukacyjnych dla środowisk zagrożonych przemocą w rodzinie.		
4. Rozwój i upowszechnianie form spędzania wolnego czasu bez przemocy i sprzyjających wzmocnieniu więzi rodzinnych.		
Cel szczegółowy 2: <i>Zwiększenie dostępu do specjalistycznego poradnictwa oraz wsparcia dla ofiar przemocy</i>		
1. Nawiązywanie i wzmocnianie współpracy pomiędzy instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.	PCPR we współpracy z instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Na bieżąco w ramach posiadanych środków finansowych oraz możliwości.
2. Upowszechnianie informacji w zakresie możliwości i form uzyskania m.in. pomocy: medycznej, psychologicznej, prawnej, socjalnej, zawodowej i rodzinnej.	PCPR we współpracy z instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Na bieżąco.
3. Zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc całodobowych w ośrodkach wsparcia oraz w ośrodkach interwencji kryzysowej.		
4. Rozszerzenie informacji oraz zwiększenie dostępności do telefonów zaufania, interwencyjnych lub informacyjnych dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie.		
Cel szczegółowy 3: <i>Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie</i>		
1. Opracowanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.	PCPR we współpracy z instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Na bieżąco w ramach posiadanych środków finansowych oraz możliwości.
2. Prowadzenie monitoringu i ewaluacji programu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych oraz w razie potrzeby aktualizacja programu.		

3. Rozpowszechnianie zaktualizowanych informatorów zawierających dane podmiotów realizujących działania na rzecz osób stosujących przemoc w rodzinie, a w szczególności realizujących programy korekcyjno-edukacyjne.		
4. Współdziałanie oraz wymiana informacji pomiędzy służbami w zakresie monitoringu zachowań osób, które ukończyły program korekcyjno- edukacyjny.		
3. Wzmocnienie współpracy z jednostkami realizującymi zadania przeciwdziałania przemocy w rodzinie w zakresie pozyskiwania i kwalifikowania sprawców przemocy do udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym.		
Cel szczegółowy 4: <i>Zwiększenie kompetencji zawodowych pracowników służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie</i>		
1. Organizowanie oraz udział w szkoleniach i warsztatach osób zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.	PCPR we współpracy z instytucjami rządowymi i samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Na bieżąco w ramach posiadanych środków finansowych oraz możliwości.
2. Wsparcie dla osób pracujących z osobami uwikłanymi w przemoc domową, w formie superwizji, grup wsparcia.		

5. Przewidywane efekty realizacji programu

Zakłada się, że zadania realizowane w ramach Programu doprowadzą do zwiększenia skuteczności pomocy i wsparcia osobom, a także całym rodzinom zagrożonym i dotkniętym przemocą domową poprzez:

1. Wzmocnienie i upowszechnienie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
2. Podniesienie świadomości społecznej w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:
 - a) zmiana postaw społecznych wobec zjawiska przemocy w rodzinie,
 - b) zwiększenie zaangażowania społeczności w sprawy przeciwdziałania przemocy.
3. Usprawnienie systemu pomocy rodzinom dotkniętym przemocą, w tym:

- a) udzielenie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie i osobom stosującym przemoc w rodzinie poprzez specjalistyczne poradnictwo oraz zajęcia korekcyjno-edukacyjne dla sprawców,
- b) zwiększenie dostępności do pomocy specjalistycznej osobom i rodzinom doświadczającym przemocy, w tym zapewnienie miejsc w całodobowych placówkach udzielających pomocy,
- c) współpraca podmiotów i organizacji działających na rzecz przeciwdziałania przemocy rodzinie w tym OPS, Policji, organizacji społecznych.

4. Podniesienie jakości udzielanej pomocy, w tym:

- a) podniesienie jakości usług świadczonych przez przedstawicieli instytucji realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- b) podniesienie jakości działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

5. Zacieśnienie systemu współpracy między instytucjami i organizacjami pozarządowymi.

6. Źródła finansowania programu

Działania zawarte w Powiatowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie finansowane będą ze środków budżetu państwa, środków własnych powiatu, projektów oraz środków pozyskanych z innych źródeł.

7. Monitoring i ewaluacja programu

Monitorowanie i ewaluacja Powiatowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2021-2025 odbywać się będzie na podstawie sporządzonej sprawozdawczości z wykonania zadań oraz analizy zbieranych informacji nt. realizacji działań ujętych w Programie. Informacje te będą przedkładane Radzie Powiatu w corocznym sprawozdaniu dotyczącym działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Sejnach.

Uzasadnienie

Konieczność wdrożenia programu wynika z art. 6 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 218 z późn. zm.) który stanowi, że do zadań własnych powiatu należy opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Celem głównym Programu jest zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska na terenie Powiatu Sejneńskiego. Program zakłada podjęcie działań ukierunkowanych zarówno na profilaktykę przeciwdziałania przemocy, jak również na wsparcie ofiar przemocy oraz osób uwikłanych w przemoc, a także edukację sprawców stosujących przemoc.

Program realizowany będzie w latach 2021-2025 w odniesieniu do potrzeb społeczności lokalnej oraz możliwości finansowych realizatorów. Działania zawarte w Programie finansowane będą ze środków budżetu państwa, środków własnych powiatu, projektów oraz środków pozyskanych z innych źródeł.

W poprzednich latach obowiązywał „Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Powiecie Sejneńskim na lata 2016-2020” przyjęty uchwałą Nr XVIII/100/2016 Rady Powiatu Sejneńskiego z dnia 29 kwietnia 2016 r., który utracił swoją ważność z dniem 31.12.2020 r.

Mając na uwadze powyższe zachodzi konieczność przyjęcia programu na kolejne lata.